

Η ιστορία και η φιλοσοφία των επιστημών βρίσκονται πάντα στο κέντρο των ενδιαφερόντων της ουτοπίας. Κι αυτό, εξαιτίας του εξαιρετικού ενδιαφέροντος αυτών καθ'αυτών των προβλημάτων της επιστήμης, αλλά και επειδή η γνώση της ιστορίας και των θεμέλιων των φυσικών επιστημών αποτελεί προϋπόθεση για τη συγκρότηση μιας αντιθεωρησιακής θεωρίας της γνώσης και μιας κοσμοαντίληψης, συνολικά, σε αντιστοιχία με την υπαρκτή πραγματικότητα. Δεν είναι λοιπόν συμπτωματικό ότι η ουτοπία έχει αφιερώσει, ολοκληρωτικά ή εν μέρει, αρκετά τεύχη (3ο, 5ο, 6ο, 16ο, 24ο) σ' αυτά τα προβλήματα.

Τα κείμενα σχετικά με τις επιστήμες που έχει κατά καιρούς δημοσιεύσει η ουτοπία δεν χαρακτηρίζονται από μια ενιαία γνωσιοθεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση. Εντούτοις, αντίθετα με τις κυρίαρχες τυπικές, ανιστορικές και θεωρησιακές επιστημολογίες, επιχειρούμε να διερευνήσουμε τα σχετικά προβλήματα με βάση την εξέλιξη των επιστημών, αποφεύγοντας τόσο την ανιστορικότητα του λογικού θετικισμού και τη σχολαστική κενότητα των γλωσσολογικών προσεγγίσεων, όσο και την άκριτη αποδοχή επιστημολογικών όψεων του Kuhn, του Popper ή του Feyerabend. Μια από τις επιδιώξεις μας είναι επίσης να αναδειξουμε, στο μέτρο του δυνατού, τη μακρά ιστορία της επιστημολογίας, η οποία δεν ξεκινάει προφανώς από τους θετικιστές, τον Popper ή τον Thomas Kuhn, αλλά από τον Δημόκριτο, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τους Στωικούς, για να συνεχιστεί στο Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση και μετά να ανανεωθεί με τον ευρωπαϊκό ορθολογισμό, να αποκτήσει μια νέα οπτική με το μαρξισμό και, τέλος, να αντιμετωπίσει από πολλές και διαφορετικές οπτικές τη σημερινή έκρηξη των επιστημών.

Το σημερινό αφιέρωμα ξεκινάει με μια μελέτη του Χρ. Τερέζη για την επιστημολογία του Αριστοτέλη, η οποία θεμελιώνεται (με αντιφάσεις και ασυνέπειες) στο ρεαλισμό, στην αιτιότητα και συνολικά στην αντίληψη της φύσης ως «αρχής κινήσεως και αλλαγής». Αλλά, ως συνήθως, η φυσική κατέχει τα πρωτεία (ως κατεξοχήν φιλοσοφική επιστήμη). Ως γνωστόν, οι σχετικιστικές θεωρίες του Αϊνστάιν, επιβεβαιωμένες μυριάδες φορές, συνιστούν το θεμέλιο της σημερινής φυσικής και της κοσμολογίας. Εντούτοις, οι βασικές παραδοχές τους είναι τόσο σαφείς και δεδομένες, όσο συνήθως νομίζεται; Σ' ένα σύντομο άρθρο, ο Αϊνστάιν εξηγεί πώς δημιούργησε τη Θεωρία της Σχετικότητας. Η θεωρία αυτή απέριψε τον αιθέρα, νοούμενο ως προνομιούχο σύστημα αναφοράς και φορέα των ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων, και θεμελιώθηκε στην αρχή της σχετικότητας, δηλαδή στην ισοδυναμία των συστημάτων αναφοράς που βρίσκονται σε αμοιβαία ομαλή και ευθύγραμμη κίνηση. Αλλά, στη συνέχεια, ο Αϊνστάιν επανήλθε στην έννοια του αιθέρα ως μέσου και σήμερα η έννοια ενός υποκβαντικού μέσου, φορέα φυσικών ιδιοτήτων, έχει ουσιαστικά αποδειχτεί. Ο F. Selleri επανέρχεται όχι μόνο στο θέμα του αιθέρα, αλλά στο βασικό αίτημα της σχετικότητας, υποστηρίζοντας την ύπαρξη προνομιούχων συστημάτων αναφοράς και προτείνοντας

μια θεωρία ισοδύναμη με την ειδική θεωρία της σχετικότητας, αλλά θεμελιωμένη σε διαφορετική αφετηρία. Η επαναστατική σημασία της τυχόν αποδοχής αυτής της άποψης είναι αυτονόητη.

Η προσπάθεια για ενοποίηση των φυσικών θεωριών είναι όχι μόνο θεμιτή, αλλά χαρακτηρίζει τις πιο επαναστατικές «στιγμές» της φυσικής. Εντούτοις, μια «θεωρία του παντός» που αγνοεί την ποιοτική ποικιλία της φύσης αποτελεί, σύμφωνα με το άρθρο του Ν. Ταμπάκη, «ύβρι». Ο «αναγωγισμός» που χαρακτηρίζει αυτές τις απόπειρες χαρακτηρίζει επίσης την τυπική προσέγγιση του προβλήματος της αιτιοκρατίας, που ταλαντεύεται ανάμεσα στο λαπλασιανό ντετερμινισμό και την άρνησή του, την «αυταρχία» των φαινομένων. Το άρθρο του Α. Περιβολάκη επιχειρεί να «θεραπεύσει» αυτή τη μονομέρεια. Το άρθρο του Δ. Παπαδόπουλου, στη συνέχεια, αναλύει τις βασικές απόψεις της ψυχολογίας και της γνωσιοθεωρίας του Βιγκότσκι, καθώς και τους τρόπους πρόσληψής τους στη Δύση. Στη συνέχεια, η Βούλα Τσινόρεμα επιχειρεί μια συστηματική κριτική προσέγγιση της επιστημολογίας του Paul Feyerabend, ο οποίος, ως γνωστόν, πέθανε το 1994. Τέλος, δυο μελέτες του Τ. Τριανταφυλλίδη και του Μ. Βόσκογλου, προσεγγίζουν το φλέγον και ιδιαίτερα επίκαιρο θέμα της διδασκαλίας των μαθηματικών.

Το υπόλοιπο του τεύχους αποτελεί ένα ελλειπές, αλλά αρκετά αντιπροσωπευτικό αφιέρωμα στο μεγάλο ιταλό μαρξιστή-επιστημολόγο Ludovico Geymonat (1908-1991). Το πρώτο κείμενο του αφιερώματος, γραμμένο από τον Π. Χριστοδουλίδη, σκιαγραφεί την προσωπικότητα και το έργο του Geymonat. Ο Geymonat γνώριζε άμεσα τη φιλοσοφία του κύκλου της Βιέννης (υπήρξε συνεργάτης του Μ. Schlick). Ένα σύντομο κείμενό του αποτελεί μια κριτική αποτίμηση του θετικισμού. Ακολουθεί μια μελέτη του S. Tagliagambe για την επιστημολογία του Geymonat, τον οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει «φιλόσοφο της αντίθεσης». Το αφιέρωμα τελειώνει με μια μελέτη του Π. Τσιαμούρα, η οποία αναφέρεται στην «υλιστικοδιαλεκτική γνωσιοθεωρία του Geymonat». Ο ιταλός φιλόσοφος και αγωνιστής είναι γνωστός στην Ελλάδα κυρίως από το βιβλίο του Επιστήμη και Ρεαλισμός. Ελπίζω με το σύντομο αφιέρωμά μας να ενισχύσει, έστω και ελάχιστα, την ανάγκη για γνωριμία του τεράστιου έργου του ιταλού επιστημολόγου.

Την εικονογράφηση του τεύχους επιμελήθηκε η Μ. Κοκκίνου με έργα του Paul Clée.

Εικόνα εξωφύλλου, «Ο κατακτητής», 1930

Οπισθόφυλλο, «Το πλοίο των τυχοδιωκτών», 1927

Λεξάντες

4

«Σε ρυθμό πιο ρωμαλέο και πιο ελεύθερο», 1930

36

«Ενωμένοι με τ' αστέρια», 1923

36

«Ξετυλιγμένο κουβάρι», 1932

56

«Τολμηρό ζύγισμα», 1930

64

«Το φως και οι γωνίες», 1935

76

«Σύλλογή σημείων», 1924

86

«Αφηρημένο μπαλλέτο», 1937

98

«Σφίγγα σε ανάπαυση», 1934

114

«Ασταθής ισορροπία», 1922

136

«Πύργος ενός Τάγματος», 1929

137

«Φυτά που αγωνιούν», 1922

138

«Ελαστικότητες», 1929

204

«Ανάμνηση μιας περιπέτειας μια νύχτα του Νοέμβρη», 1922